

Þriðjudaginn 17. apríl 1973.

Nr. 16/1972: **Emil Ásgeirsson**
Guðjón Emilsson og
Guðmundur Pálsson
 (Jóhann Nielsson hdl.)
 gegn
Hreppsnefnd Hrunamannahrepps
f. h. hreppsins
 (Jón Ólafsson hdl).

D ó m e n d u r :

hæstaréttardómaramenir **Benedikt Sigurjónsson, Ármann Snæ-
 Einar Arnalds og Magnús P. Torfason og Guðmundur Jónsson**
 borgardómari.

Jarðhiti. Skaðabótamál.

Dómur Hæstaréttar:

Áfrýjendur áfrýjuðu máli þessu upphaflega með stefnu 24. maí 1971. Útivistardómur gekk í því máli 2. febrúar 1972. Samkvæmt heimild í 36. gr. laga nr. 57/1962 áfrýjuðu áfrýjendur málinu af nýju með stefnu 3. febrúar 1972. Krefjast áfrýjendur þess, að stefnda verði dæmt að greiða þeim kr. 430.000.00 með 7% ársvöxtum af kr. 80.000.00 frá 1. maí 1966 til 1. september 1967, af kr. 181.000.00 frá þeim degi til 1. september 1968 og af kr. 430.000.00 frá þeim degi til greiðsludags. Þá krefjast áfrýjendur málskostnaðar bæði í héraði og fyrir Hæstarétti úr hendi stefnda, eins og málið væri eigi gjafsóknarmál, en áfrýjendur, sem höfðu gjafsókn í máli þessu í héraði, fengu gjafsókn fyrir Hæstarétti samkvæmt bréfi dómismálaráðuneytisins 7. október 1971.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti úr hendi áfrýjenda, eins og málið væri ekki gjafvarnarmál, en stefndi, sem hafði gjafvörn í héraði, hefur fengið gjafvörn fyrir Hæstarétti samkvæmt bréfi dómismálaráðuneytisins 14. apríl 1972.

Eftir uppsögu héraðsdóms hefur verið aflað nokkurra nýrra gagna.

Tveir nágrannar áfrýjenda hafa gefið vottorð, sem þeir hafa staðfest fyrir dómi, þess efnis, að þeir hafi aldrei heyrt talað um þurrð á heitu vatni í Grafarhver, fyrr en vatn hvarf í hvernnum í marz mánuði 1966. Þá hefur byggingarfulltrúi Suðurlands gefið skýrslu um byggingu gróðurhúsa áfrýjenda og ráðunautur Búnaðarfélags Íslands í garðrækt gert áætlun um hitaþörf áfrýjenda vegna húsa á býlum þeirra.

Áfrýjendur fá nú heitt vatn frá hitaveitu að Flúðum. Tenging við þá hitaveitu mun hafa verið gerð í aprílmánuði 1968.

Samkvæmt skýrslu Sveinbjörns Björnssonar eðlisfræðings, sem kannaði Grafahver 17. ágúst 1972, var hverinn þá alveg þurr. Sjálfrennsli var þá aðeins úr holu 1, sem er næst hvernnum, og mældist meðalrennslið 0.74 l/sek. Þá sekir svo m. a. í skýrslunni:

„ Enda þótt venja sé, að tengsl milli borhola eða borholu og hvers séu gagnkvæm, þykir undirrituðum of einstrengingslega til orða tekið, að hver muni alltaf ná aftur fullu rennsli, þegar borholu, sem breytt hefur þrýstingi í bergi og valdið þurrð í hvernnum, er lokað aftur eða jafnvel steipt í hana. T. d. gætu aðstreymisæðar hversins stíflazt eða fallið saman við þrýstingslækkunina og ekki orðið jafngóðar aftur, þótt fullur þrýstingur kæmi. Ætti hætta á slíku að vera mest á litlu dýpi undir hvernnum, þar sem þrýstingsbreytingarinnar gætir mest í jarðvegi og vatnsborði.

. . . . Líklegt er, að borholurnar rétt við hverinn hafi endanlega spillt aðrennsliæðum hversins og valdið því, að hann er nú alveg þurr.“

Sveinbjörn Björnsson staðfesti skýrslu þessa fyrir dómi hinn 18. september 1972 og skýrði svo frá, að hann teldi líklegt „að tengsl milli borhola séu alltaf gagnkvæm, en öðru máli geti gegnt um tengsl milli borholu og hvers.“ Ein af ástæðunum fyrir því, að rennslið í holu 1 hafi minnkað frá því í apríl 1966, geti verið útfellingar, sem þrengi holuna.

Fallast verður á það mat héraðsdóms, að ósannað sé, að borunaraðgerðir þær, er stefndi lét framkvæma að Flúðum,

hafi valdið minnkandi vatnsrennsli úr Grafarhver, og leiða hin nýju málgögn ekki til annarra málaloka. Ber að staðfesta niðurstöðu hins áfrýjaða dóms.

Ákvæði héraðsdóms um gjafsóknar- og gjafvarnarkostnað er staðfest. Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Allur gjafsóknar- og gjafvarnarkostnaður fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin gjafsóknar- og gjafvarnarlaun skipaðra talsmanna aðilja, kr. 60.000.00 til hvors.

D ó m s o r ð :

Stefndi, hreppsnefnd Hrunamannahrepps f. h. hreppsins, skal vera sýkn af kröfum áfrýjenda, Emils Ásgeirssonar, Guðjóns Emilssonar og Guðmundar Pálssonar, í máli þessu.

Ákvæði héraðsdóms um gjafsóknar- og gjafvarnarkostnað er staðfest.

Málskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Allur gjafsóknar- og gjafvarnarkostnaður málsins fyrir Hæstarétti, þar með talin gjafsóknarlaun skipaðs talsmanns áfrýjenda, Jóhanns Nielssonar héraðsdómslögmanns, og gjafvarnarlaun skipaðs talsmanns stefnda, Jóns Ólafssonar héraðsdómslögmanns, kr. 60.000.00 til hvors, greiðist úr ríkissjóði.

Dómur aukadómþings Árnæssýslu 25. febrúar 1971.

Ár 1971, fimmtudaginn 25. febrúar, var í aukadómþingi Árnæssýslu, sem haldið var í húsakynnum sakadóms að Borgartúni 7 í Reykjavík af hinum reglulega dómara, Páli Hallgrímssyni, og meðdómsmönnum Guðmundi Pálmasyni verkfræðingi og Halldóri Þorbjörnssyni sakadómarara, kveðinn upp dómur í málinu nr. 13/1967: Emil Ásgeirsson og fleiri gegn hreppsnefnd Hrunamannahrepps, en málið var dómtekið eftir munnlegan málflutning hinn 18. sama mánaðar.

Mál þetta hafa stefnendur, Emil Ásgeirsson, Gröf, Guðjón Emilsson, Laxárhlið, og Guðmundur Pálsson, Sunnuhlið, allir í Hrunamannahreppi, höfðað með stefnu, útgefni 18. apríl 1967, gegn

stefnda, hreppsnefnd Hrunamannahrepps fyrir hönd hreppsins, og gert þær stefnukröfur, að viðurkennd verði með dómi bótaskylda stefnda gagnvart stefnendum vegna minnkaðs vatnsrennslis í Grafarhver, sem orsakast hafi af borunum eftir heitu vatni að Flúðum í Hrunamannahreppi, er gerðar voru á vegum hreppsins árið 1966, og að stefndi verði dæmdur til greiðslu skaðabóta að fjárhæð kr. 200.000.00 auk 7% ársvaxta frá 1. apríl 1966 til greiðsludags og málskostnaðar að mati dómsins. Í framhaldsstefnu, útgefinni 21. apríl 1969, krefjast stefnendur auk þessa, að stefndi verði dæmdur til að greiða kr. 329.500.00 auk 7% ársvaxta af kr. 101.000.00 frá 1. september 1967 til greiðsludags, 7% ársvaxta af kr. 69.000.00 frá 1. september 1968 til greiðsludags, 7% ársvaxta af kr. 80.000.00 frá 1. maí 1966 til greiðsludags og 7% ársvaxta af kr. 79.500.00 frá 1. apríl 1966 til greiðsludags auk málskostnaðar að mati dómsins. Við munnlegan flutning málsins leiðrétti lögmaður stefnenda kröfugerð þeirra á þann veg, að krafizt er, að stefndi verði dæmdur til að greiða stefnendum samtals kr. 430.000.00 ásamt 7% ársvöxtum af kr. 80.000.00 frá 1. maí 1966, af kr. 101.000.00 frá 1. september 1967 og af kr. 249.000.00 frá 1. september 1968 til greiðsludags og málskostnað samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi, eins og málið væri ekki gjafsóknarmál.

Stefndi, hreppsnefnd Hrunamannahrepps, krefst sýknu af öllum kröfum stefnenda í málinu og til vara, að kröfur þeirra verði lækkaðar verulega. Þá krefst stefndi tildæmðs málskostnaðar samkvæmt framlögðum reikningi, eins og málið væri ekki gjafvarnarmál.

Stefnendur fengu útgefið gjafsóknarleyfi í máli þessu hinn 14. nóvember 1967. Stefndi fékk útgefið gjafvarnarleyfi hinn 14. janúar 1970. Aðiljar málsins sömdu sín á milli um að leggja það ekki fyrir sáttanefnd. Sátttaumleitanir í dómþinginu báru ekki árangur.

Málavextir.

Stefnandi Emil Ásgeirsson er ábúandi þjóðjarðarinnar Grafar í Hrunamannahreppi samkvæmt byggingarbréfi, útgefnu 27. nóvember 1956 og staðfestu af dóms- og kirkjumálaráðuneytinu 4. desember sama ár. Í byggingarbréfinu er tekið fram, að við byggingu jarðarinnar sé undanskilinn allur jarðhiti hennar nema til heimilisnota og í eigin þarfir. Hinn 9. júní 1961 gerðu stefnendur máls þessa, Emil Ásgeirsson, Guðjón Emilsson og Guðmundur Pálsson, með sér samning um skipti á ræktanlegu landi jarðarinn-

ar, og urðu býlin þá Gröf I, Gröf II og Gröf III. Ábúendur Grafar II og III, stefnendurnir Guðjón Emilsson og Guðmundur Pálsson, nefna býli sín Laxárhlið og Sunnuhlið.

Í Gröf er jarðhiti. Hafa stefnendur stundað þar ylrækt, og samkvæmt aðiljaskýrslu þeirra voru í marz 1966 sex gróðurhús að flatarmáli 1050 fermetrar samtals á öllum þrem býlunum. Þessi gróðurhús og íbúðarhúsin þrjú voru öll hituð upp með vatni úr Grafarhver. Þegar atburðir þeir, sem mál þetta er sprottið af, urðu í marz 1966, voru þó einungis tvö af stærri gróðurhúsunum í notkun til ræktunar auk tveggja lítilla húsa, þar sem plöntur voru í uppeldi. Var ástæðan sú, að verið var að endurbyggja gróðurhús í Gröf hjá Emil Ásgeirssyni, og einnig sú, að þennan vetur höfðu hjónin í Laxárhlið, Guðjón Emilsson og kona hans, ráðizt til vinnu utan heimilis og ráku því ekki gróðurhús sín þennan vetur nema að litlu leyti. Samkvæmt aðiljaskýrslu stefnenda hafði Guðmundur Pálsson ekki reist nein gróðurhús á býli sínu, þegar þetta var. Guðjón Emilsson var eigandi meginhluta gróðurhúsanna og byggði afkomu sína aðallega á gróðurhúsaræktun og garðyrkju. Emil Ásgeirsson átti nokkru minna af gróðurhúsum og stundaði annan búskap jafnhliða gróðurhúsaræktun. Jarðhitavirkjun stefnenda var með þeim hætti, að vatn úr Grafarhver rann í steinsteypa þró hjá hvernum, en úr henni var vatninu síðan dælt um leiðslur í gróðurhúsin og íbúðarhúsin. Um vatnsmagn það, sem hér var fyrir hendi, verður síðar rætt.

Varnaraðili, Hrunamannahreppur, keypti með samningi 8. apríl 1929 landspildu úr jörðinni Hellisholtum til skólaseturs. Þar heitir að Flúðum, og þar er verulegur jarðhiti. Land Flúða takmarkast að norðan af Litlu-Laxá. Á kafla liggur Grafarland að ánni þar á móti. Barnaskóli var reistur á Flúðum 1929 og hitaður upp með hveravatni. Síðar hafa verið þar reistar ýmsar fleiri byggingar, sundlaug, félagsheimili, nýtt skólahús og hús í eigu einstaklinga, sem hituð eru upp með hveravatni. Árið 1949 var svo komið, að hita skorti til upphitunar þeirra húsa, sem þá voru til á staðnum. Var þá hafizt handa um borun eftir heitu vatni, og voru alls boraðar þrjár holur. Úr þeim virðast hafa fengizt samtals um 6 lítrar á sekúndu af sjóðandi vatni.

Hinn 21. marz 1966 hófst á vegum stefnda borun eftir heitu vatni á Flúðum, og önnuðust hana Jarðboranir ríkisins. Er mál þetta risið af því, að stefnendur telja, að borun þessi hafi valdið vatnspurrð í hverunum í Gröf og að þeir hafi orðið fyrir tjóni af þeim sökum.

Í skýrslu Ísleifs Jónssonar, deildarverkfræðings við Jarðboranir ríkisins, dagsettri 22. september 1966, er umræddum aðgerðum lýst á þessa leið:

„Þegar komið var í 41 m dýpi 23. marz, kom mikið sjóðandi vatn úr holunni, um 10 lítrar á sekúndu. Kom þá strax í ljós, að vatn hvarf úr gömlu holunum, sem notaðar voru til upphitunar á húsunum á Flúðum. Holunni var þá strax lokað, svo að ekki hlytist skaði af, en þá var mjög kalt í veðri, um 10° frost.

Næsta dag, 24. marz, var borun haldið áfram, en holunni þó lokað öðru hverju til að hleypa vatni á hitakerfið, en það var greinilegt, að vatnið úr gömlu holunum hvarf, þegar sú nýja var opnuð, en kom aftur, þegar henni var lokað.

Um kvöldið 24. marz bárust þær fréttir, að Grafarhver væri hættur að gefa það vatnsmagn, sem hann hafði haft til þessa. Daginn eftir var hverinn athugaður. Þá var dælt úr honum 0,5 lítrum á sek. Þennan dag var unnið við frágang á holunni á Flúðum, sett í hana fóðurpípa niður í 49 m dýpi. Þannig var gengið frá holunni, að hægt væri að loka fyrir vatnið, sem kom í 40 m dýpi, og halda áfram að bora, en einnig hægt að opna fyrir það, ef þess væri óskað, eða dýpri borun bæri ekki árangur. Hinn 26. marz kom Emil Ásgeirsson, bóndi í Gröf, til mín og sagði, að Grafarhverinn hefði ekki fengið vatnið aftur, þótt búið væri að loka holunni að Flúðum.

Hann taldi, að undanfarið hafi verið dælt um 1½ lítra á sek. úr hvernum, en hann væri nú svo til vatnslaus og horfði til vandræða, ef ekkert væri gert til að tryggja honum vatn til að hita gróðurhúsin. Í samráði við jarðhitadeild raforkumálastjóra var ákveðið að senda borinn að Gröf til að bora þar eftir vatni í stað þess, sem tapaðist. Hinn 30. marz var gerður samningur við jarðeignir ríkisins um greiðslu kostnaðar við borunina. Var þá þegar gert ráð fyrir að hætta borun í Gröf, þegar tryggt væri, að vatnsmagn úr borholunni væri orðið að minnsta kosti eins mikið og það, sem tapaðist úr Grafarhver við borunina á Flúðum.

Næsta dag, 31. marz, var borinn fluttur að Gröf og strax byrjað að bora.

Borunin gekk vel, og úr 6,5 m dýpi fór að koma heitt vatn um 0,5 l/sek. Holan var nú fóðruð í 6 m með 6" pípu. Síðan var borað í 40,3 m. Holan gaf þá 1—2 l/sek af sjóðandi vatni, og var það leitt í hverinn, svo að hægt var að taka það strax í notkun.

Þessi borun stóð aðeins í tvo daga. Borinn var nú fluttur aftur að Flúðum til að ljúka því verki. Var ákveðið að nota tímann

til að mæla afköst holunnar í Gröf og sjá, hvort hún reyndist örugg.

Hinn 4. apríl fóru tveir starfsmenn jarðhitadeildar raforku-málastjóra austur til að mæla hitastig og rennsli úr holunni í Gröf.

Niðurstöður þeirra mælinga urðu sem hér segir: Heita vatnið virðist koma í holuna á 8—10 m dýpi. Hitastig vatnsins er þar 102° C.

Vatnsrennslið úr holunni var nokkuð óreglulegt, kom í gosum vegna þess, hve heitt vatnið er. Rennslið mældist 1,3—1,4 l/sek að meðaltali. Á meðan mælingarnar stóðu yfir, var holan á Flúðum lokuð. Talið var að hverinn hafi gefið meira vatn áður en borunin hófst, og var því ákveðið að bora meira, eftir að borun væri lokið að Flúðum. Sjá „greinargerð um hita og rennslismælingar á Flúðum og Gröf, Hrunamannahreppi“ eftir Sveinbjörn Björnsson. Hinn 20. apríl var borinn fluttur aftur að Gröf og stillt upp ca 10 m frá fyrstu holunni. Þessi hola hefir greiðan samgang við holu 1 og gaf ekki teljandi viðbót við vatnið. Hola 2 er 33 m djúp, fódruð með 6" pípu í 6,4 m dýpi. Þriðja holan var sett um 30 m NV af þeirri fyrstu.

Hola 3 er 30,5 m djúp, fódruð með 8" pípu í 3 m dýpi. Vatnsmagn úr holu 3 var um 0,6 l/sek af 91° heitu vatni sjálfrennandi, þegar borun lauk. Þegar þessu var lokið, töldu sérfræðingar jarðhitadeildar, að ekki væri að vænta mikillar aukningar í vatnsrennsli með fleiri holum svo nærri hvernum. Var því ákveðið að hætta borunum, eftir að mælingar höfðu sýnt, að hægt er að fá með dælingu úr borholunum meira vatn en hverinn gaf, áður en boranir hófust...“

Í málinu hefur enn fremur verið lögð fram önnur skýrsla Ísleifs Jónssonar um þetta efni, dagsett 3. febrúar 1970. Í henni segir á þessa leið:

„Aðalatriðið, sem hér skiptir máli, er, að þegar holan að Flúðum var orðin 40 m djúp, fengust skyndilega um 10 l/sek af sjóðandi vatni. Það kom fljótt í ljós, að vatnið hvarf úr holum 1 og 2 að Flúðum, þegar nýja holan fór að gefa vatn, en engin breyting varð á holu nr. 3, sem er 40 m norðaustur frá nýju holunni (í áttina að Grafarhver). Holunni var lokað yfir nóttina, og kom þá strax vatnið aftur í gömlu holurnar. Daginn eftir bárust þær fréttir, að vatnsmagn Grafarhvers hefði minnkað, og kenndi bóndinn í Gröf því um, að borholan nýja á Flúðum tæki vatnið til sín. Við athugun kom ekki fram nein breyting á vatnsmagni

Grafarhvers, hvort sem holan að Flúðum var opin eða lokuð. Engar mælingar voru gerðar á vatnsmagni Grafarhvers, þegar borun að Flúðum hófst, og er því ekki vitað með vissu, hve mikið það var.

Þannig hagar til, að holan á Flúðum er boruð skammt frá gamla skólahúsinu. Toppur holunnar er í um 80 m hæð yfir sjó, en Grafarhver er í 73 m hæð. Hæðarmunur er því um 7 m, og liggur hverinn neðar. Fjarlægð holunnar frá hvernnum er um 450 m í suðvestur. Vatnsæðin í 40 m dýpi var lokuð úti með 6" föður-pípu og holan síðan boruð niður á 200 m dýpi, án þess að vart yrði við neinar vatnsæðar að gagni.

Í 200 m dýpi kom mjög góð vatnsæð, og gaf holan um 20 l/sek. Þegar þessi árangur var fenginn, var vatnsæðinni í 40 m dýpi lokað með því að steypa í hana og fylla holuna utan 6" pípunnar alla leið upp með steypu. Ég tel, að sú steyping tryggi það, að sú truflun, sem borun holunnar hafði á rennsli vatnsins í 40 m dýpi, sé þar með úr sögunni.

Þrátt fyrir þessar aðgerðir varð engin breyting á Grafarhver og ekki aukning á vatnsmagni hans, þegar steyppt var í æð holunnar í 40 m dýpi. Hér hlýtur þá að vera um sérstakar aðstæður að ræða, ef holan á sök á vatnsleysi hversins. Ég veit ekki til þess, að komið hafi fyrir við borun, að vatn hafi þrotið í hver svona langt frá.

Tengsl milli hola hafa fundizt á nokkrum stöðum, þar sem þétt er borað, en þær holur eru allar miklu dýpri en holan á Flúðum og fjarlægðin minni. Slík tengsl hafa fundizt í Reykjavík, Hveragerði, Dalvík, Laugalandi á Þelamörk, Selfossi og e. t. v. víðar. Tengsl holanna eru alltaf þannig, að þau eru gagnkvæm, þegar holu er lokað, sem tekur vatn frá annarri, kemur vatnið aftur í þá síðarnefndu. Einhliða tæming uppsprettu, sem ekki fær sitt vatn þrátt fyrir lokun holu með steypingu, hefir ekki komið fyrir við borun hér á landi.“

Samkvæmt aðiljaskýrslu stefnenda tók vatn að þverra í hverunum í Gröf, Grafarhver og Fúl, hinn 23. marz 1966, og tók alveg fyrir rennsli úr þeim á næstu tveim dögum. Til þess að afstýra tjóni vegna vatnspurrðarinnar var tekið til bragðs að bera sáðkassa og plöntukassa úr uppeldishúsunum inn í íbúðarhús, þar sem auðveldara var að hita með rafmagni. Stærri húsunum var reynt að halda heitum með olíuofnum, gasofnum og rafmagnsofnum. Tókst að halda lifandi því, sem í húsunum var. Stefnendur segja, að áður en vatnið þvarr, hafi þeir notað gróðurhúsin á

þann hátt að fá úr þeim eina uppskeru af gulrótum og aðra af tótmötum eða agúrkum á ári. Gulrótunum hafi verið sáð um mán-aðamót janúar—febrúar og skorið upp í maí eða snemma í júní. Þá hafi tómata- og agúrkuplöntur verið búnar til plöntunar í sömu hús og hafi þær gefið uppskeru fram undir áramót. Eftir að vatnspurrðin varð, og borun sú, sem gerð var í Gröf, gaf ein-ungis hluta af því vatnsmagni, sem horfið hafði, hafi orðið að draga úr notkun gróðurhúsanna. Veturinn 1967 hafi verið sáð gulrótum í 500 fermetra, en 470 fermetrar látnir ónotaðir, þar sem ekki hafi verið talið unnt að hita meira húsrými, enda hafi sú orðið raunin á, að hitinn gerði sízt betur en duga. Um sumarið eftir hafi hins vegar aðeins eitt gróðurhús verið látið ónotað.

Mælingar úr rennsli úr Grafarhver rétt fyrir borun holu 4 á Flúðum liggja ekki fyrir. Árið 1934 mældist rennsli úr honum 2—3 l/sek samkvæmt riti T. F. W. Barth: *Volcanic Geology, Hot springs and Geysers of Iceland*, útgefna 1950, bls. 94. Árið 1944 mældist rennslið 2 l/sek úr Grafarhver og 0,3 l/sek úr hvernum Fúl samkvæmt skýrslu Rannsóknarráðs ríkisins. Hinn 25. marzs 1966 var dælt úr þró við Grafarhver 0,5 l/sek samkvæmt áðurgreindri skýrslu Ísleifs Jónssonar. Það var um tveim dögum eftir að vatn kom í holu 4 á Flúðum á 38 m dýpi, en áður en boranir hófust við Grafarhver.

Þessar mælingar sýna, að rennsli úr Grafarhver hefur minnk-að verulega á síðastliðnum 30 árum. Hins vegar verður ekki sagt um það með vissu af mælingum, hvernig sú minnkun hafi átt sér stað.

Boranir að Flúðum til öflunar heits vatns voru fyrst gerðar ár-ið 1949. Þá voru þar boraðar 3 holur og ein í Hellisholtum, sem er rétt hjá. Þessar holur voru 22—65 metra djúpar. Sjálfrennandi vatn úr þeim var fyrst eftir borun samtals 12,75 sekl. samkvæmt borholuspjaldskrá Jarðhitadeildar Orkustofnunar.

Ekki er vitað til þess, að þessar boranir að Flúðum hafi haft áhrif á rennsli úr Grafarhver.

Borun holu 4 á Flúðum í marz 1966 hafði þau áhrif, að rennsli úr gömlu holunum 1 og 2 þvarr alveg, þegar æðin opnaðist á 38 metra dýpi í holu 4. Hins vegar kom rennslið aftur, þegar lokað var fyrir holu 4. Náin tengsl virðast því vera á milli æðarinnar á 38 metra dýpi í holu 4 og eldri holanna 1 og 2, enda er fjarlægð lítil milli þeirra. Þessar upplýsingar koma fram í skýrslu Ísleifs Jónssonar.

Af ofangreindum tengslum milli holanna á Flúðum virðist mega

draga þá ályktun, að hafi hola 4 haft áhrif á Grafarhver, þá hefðu eldri holurnar 1 og 2 einnig átt að gera það, þegar þær eru borðar, en þá gáfu þær samtals 5,75 sekl. af sjálfrennandi vatni.

Rennslismælingar á borholum í Gröf voru gerðar að borunum loknum. Um það fjallar skýrsla Sveinbjörns Björnssonar eðlisfræðings frá maí 1966. Reynt var meðal annars að finna gagnkvæm tengsl milli holu 4 á Flúðum og holu 1 í Gröf, sem er rétt við Grafarhver. Ekki verður talið, að ótvíræð tengsl hafi komið í ljós þann tíma, sem mælingar stóðu, en það var um 6 klukku-stundir.

Hinn 27. september 1967 beiddist lögmaður stefnenda þess, að dómkvaddir yrðu tveir sérfróðir og óvilhallir menn til þess að skoða heitavatnsuppsprettur í Grafarlandi og segja til um breytingar á rennsli heita vatnsins, er orsökkuðust af borunum eftir heitu vatni á Flúðum í marz 1966. Einnig skyldu hinir dómkvöddu menn meta til peninga það tjón, er Grafarbændur, þ. e. stefnendur, kynnu að hafa orðið fyrir vegna minnkunar á rennsli heita vatnsins vegna nefndra borana, svo og það tjón, sem minnkað sjálfrennandi nýtanlegt heitt vatn hafi í för með sér fyrir bændur Grafarbæjanna, þ. e. Grafar, Laxárhlíðar og Sunnuhlíðar. Í aukadómþingi Árnassýslu 18. janúar 1968 voru kvaddir til þessarar skoðunar og mats verkfræðingarnir Jóhannes Zoëga, Reykjavík, og Sveinn B. Einarsson, Kópavogi. Í matsgerð þeirra, dags. 26. nóvember 1968, segir á þessa leið:

„Niðurstöður undirritaðra matsmanna fara hér á eftir:

(1) *Breytingar á rennsli heits vatns í Grafarlandi.*

Um breytingar á rennsli heits vatns í landi Grafar samtímis því, að borun eftir heitu vatni fór fram að Flúðum, höfum við ekki önnur gögn en þau, er fram koma í málsskjölum, og virðist okkur, að þar sé veigamest skýrsla Ísleifs Jónssonar, forstöðumanns Jarðborana ríkisins, um borun í Gröf, Hrunamannahreppi, dags. 22. sept. 1966. Þar segir m. a. um borunina við Flúðir:

„Þegar komið var í 41 m dýpi 23. marz, kom mikið sjóðandi vatn úr holunni, um 10 lítrar á sekúndu. Kom þá strax í ljós, að vatn hvarf úr gömlu holunum, sem notaðar voru til upphitunar á húsum á Flúðum. Holunni var þá strax lokað, svo ekki hlytist skaði af, en þá var mjög kalt í veðri, um 10° frost.

Næsta dag, 24. marz, var borun haldið áfram, en holunni þó lokað öðru hverju til að hleypa vatni á hitakerfið, en það var greinilegt, að vatnið úr gömlu holunni hvarf, þegar sú nýja var opnuð, en kom aftur, þegar henni var lokað.

Um kvöldið 24. marz bárust þær fréttir, að Grafarhver væri hættur að gefa það vatnsmagn, sem hann hafði haft til þessa. Daginn eftir var hverinn athugaður. Þá var dælt úr honum 0,5 lítrum á sek. Þennan dag var unnið við frágang á holunni á Flúðum, sett í hana fóðurpípa niður í 49 m dýpi. Þannig var gengið frá holunni, að hægt væri að loka fyrir vatnið, sem kom á 40 m dýpi, og halda áfram að bora, en einnig hægt að opna fyrir það, ef þess væri óskað, eða dýpri borun bæri ekki árangur. Hinn 26. marz kom Emil Ásgeirsson, bóndi í Gröf, til mín og sagði, að Grafarhverinn hefði ekki fengið vatn aftur, þótt búið væri að loka holunni að Flúðum.

Hann taldi, að undanfarið hafi verið dælt um $1\frac{1}{2}$ lítra á sek úr hvernum, en hann væri nú svo til vatnslaus og horfði til vandræða, ef ekkert væri gert til að tryggja honum vatn til að hita gróðurhúsin. Í samráði við jarðhitadeild raforkumálastjóra var ákveðið að senda borinn að Gröf til að bora þar eftir vatni í stað þess, sem tapaðist . . .“

Þetta sýnir að okkar dómi, að rennsli úr borholunni að Flúðum hafði bein áhrif á rennsli eldri borhola í nágrenni hennar.

Samkvæmt skipulagsupprætti að Flúðum er borstæði nýju holunnar að Flúðum í um 79 m hæð, en Grafarhver í 72,4 m hæð. Aðalinnrennsli í Flúðaholuna er á 41 m dýpi, eða um 34 m fyrir neðan vatnsborð Grafarhvers. Skilyrði eru þannig fyrir hendi til þess, að rennsli úr bohólunni geti lækkað vatnsborð Grafarhvers og tekið fyrir sjálfrennsli úr honum.

Þar sem minnkunar rennslis úr Grafarhver verður skv. tilvitnaðri skýrslu Ísleifs Jónssonar vart sama dag (24. marz), og ýmist er opnað eða lokað fyrir holuna að Flúðum, og þar sem ekki er vitað um, að neinar aðrar aðgerðir hafi átt sér stað um þetta leyti, er gætu hafa haft áhrif á rennsli heits vatns í Gröf, er það álit okkar, að hin skyndilega breyting til minnkunar á vatnsrennsli í Grafarlandi hafi verið bein afleiðing af borunarframkvæmdum að Flúðum.

Nokkur óvissa er um það, hve miklu þessar breytingar á rennsli hafi numið.

Í greinargerð um hita- of rennslismælingar á Flúðum og í Gröf, Hrunamannahreppi, eftir Sveinbjörn Björnsson, sérfræðing jarðhitadeildar raforkumálaskrifstofunnar, dags. maí 1966, eru talin þau gögn, er fyrir liggja um eldri mælingar á rennsli og hitastigi úr Grafarhver og Fúl í Grafarlandi.

Segir þar um Grafarhver: „... virðist líklegast, að hverinn hafi verið um 2,0—2,5 l/s og 98—100°C heitu vatni“.

Og um Fúl: „Samkvæmt skýrslu iðnaðardeildar 1945—1946 mældist hverinn 0,3 l/sek og 97°C heitur árið 1944“.

Af aðiljaskýrslu Grafarbænda og skýrslu Ísleifs Jónssonar þyk-
ir mega ráða, að frá og með 26. marz 1966 hafi alveg tekið fyrir
sjálfrennsli úr Grafarhver og Fúl.

Samkvæmt þessu teljum við, að minnkun á sjálfrennsli úr
Grafarhvernum hafi getað numið að minnsta kosti 2,3 l/sek, og
verður við þá tölu miðað hér á eftir.

(2) *Tímabundið tjón, er leiddi af minnkuðu vatnsrennsli.*

Grafarbændur létu þá ósk í ljósi við matsmennina á fundinum
20. júlí, að tjón yrði metið í einu lagi fyrir þá alla.

Þá upplýstu þeir, að rekstri gróðurhúsa hafi verið hagað þannig,
að þeir hafi fengið eina uppskeru af gulrótum á fyrri hluta árs
og eina uppskeru af tómötum á síðari hluta árs.

Uppskerutjón af völdum minnkaðs vatnsrennslis telja þeir hafa
verið sem hér segir:

Árið 1967:	Ein uppskera gulrætur úr	470 m ²
— —	Ein uppskera tómatar úr	200 m ²
Árið 1968:	Ein uppskera gulrætur úr	470 m ²

Loks upplýstu þeir, að kostnaður vegna bráðabirgðahitunar til
að firra þá tjóni vorið 1966 hafi verið óverulegur.

Matsmönnum er ekki kunnugt um, að annað tímabundið tjón
hafi orðið en nú hefir verið talið.

Með hliðsjón af gögnum, er við höfum aflað um uppskerumagn,
tilkostnað og verðlag afurða árin 1967—1968, teljum við tjón
bænda hæfilega metið á eftirfarandi grundvelli:

Ræktun gulróta:

Vergar tekjur	270 kr/m ²
Beinn kostnaður	125 —

Hiti, afskriftir, hagn. 145 kr/m² á uppskeru

Ræktun tómata:

Vergar tekjur	375 kr/m ²
Beinn kostnaður	213 —

Hiti, afskriftir, hagn. 162 kr/m² á uppskeru

Samkvæmt þessu metum við heildartjón Grafarbænda sökum skertrar uppskeru af völdum minnkaðs vatnsrennslis þannig:

Árið 1967:	ein uppskera gulrætur	kr. 69.000.00
— —	ein uppskera tómatar	— 32.000.00
— 1968:	ein uppskera gulrætur	— 69.000.00

Samtals kr. 170.000.00

(3) *Tjón vegna varanlegrar minnkunar sjálfrennslis heits vatns.*

Eins og fram kemur hér að framan, verður að telja, að minnkun sjálfrennandi heits vatns úr Grafarhvernum hafi numið 2,3 l/sek og að hér sé um varanlegt tjón að ræða.

Við mat á þessu tjóni til peninga verður að miða við það, hve hárrí fjárhæð Grafarbændur hefðu þurft til að verja til þess að afla sér sambærilegrar aðstöðu og þeir áður höfðu.

Í marz og apríl 1966 voru boraðar 3 holur í Grafarlandi til þess að bæta úr vatnsskortinum. Jarðboranir ríkisins hafa upplýst fyrir matsmönnum, að þessar boranir hafi alls kostað um kr. 80.000.00.

Á bls. 2 í skýrslu Ísleifs Jónssonar frá 22. sept. 1966 í kaflanum „Árangur borframkvæmdanna“ kemur fram, að við prófdælingu og mælingar, er fram fóru 27. apríl 1966, fengust með dælingu 2,7—2,9 l/sek af um 82°C heitu vatni úr holu 1, en niðurdráttur var um 1 m, og úr holu 3 fengust á sama hátt 1,5 l/sek af 95°C heitu vatni með um 0,7 m niðurdrætti vatnsborðs, eða alls sem svarar 4,3 l/sek af 87°C heitu vatni til jafnaðar, en það er jafngilt um 3,5 l/sek af 98°C heitu vatni.

Þetta gefur til kynna, að örugglega megi fá sem svarar 2,5 l/sek af 98°C heitu vatni úr holu 1, ef dælu væri komið fyrir í henni.

Með hliðsjón af þessu teljum við, að varanlegt tjón sökum minnkaðs sjálfrennslis sé hæfilega metið þannig:

(1)	Kostnaður við boranir í Gröf 1966 (3 holur)	kr. 80.000.00
(2)	Áætlaður kostnaður við kaup borholudælu, tengingu hennar og annan útbúnað	— 100.000.00

Samtals kr. 180.000.00

Grafarþændur hafa valið þann kost að kaup vatn frá nýrri hitaveitu frá Flúðum, sem telja verður dýrari leið en þá, er hér var miðað við.

Í þeim kostnaðarmismun er hins vegar innifalinn reksturskostnaður, er þeir urðu sjálfir að bera áður, og þykir okkur því ekki ástæða til þess að taka tillit til þess.“

Í viðauka við matsgerð þessa, dagsettum 9. apríl 1969, segir, að lögmaður stefnenda hafi upplýst, að Grafarþændur hafi auk rafmagnsdælu haft mótordrifna varadælu, en um þetta hafi ekki verið kunnugt, þegar gengið var frá matsgerðinni.

Matsmennirnir halda síðan áfram og segja: „Samsvarandi öryggi fengist með benzínknúinni vararafstöð af hæfilegri stærð, sem við metum á kr. 80.000.00. Við þetta hækkar heildartjón vegna varanlegrar minnkunar sjálfrennslis úr kr. 180.000.00 í kr. 260.000.00, og hefir það ekki önnur áhrif á niðurstöður matsgerðarinnar.“

Niðurstöður.

Af skjölum málsins verður ekki talið sannað, að borun holu 4 að Flúðum hafi haft þau áhrif á rennsli Grafarhvers, sem stefnendur halda fram. Sú hegðun Grafarhvers, að rennsli hans hafi horfið alveg við opnun æðar á 38 metra dýpi í holu 4 á Flúðum og ekki komið aftur við lokun æðarinnar, verður að teljast óeðlileg, og er slíkt ekki þekkt um tengsl borhola eða hvera annars staðar. Þar sem mælingar liggja ekki fyrir til að staðfesta þessa hegðun, verður að telja hana ósannaða. Þar með er ekki sagt, að hola 4 á Flúðum geti ekki hafa haft einhver áhrif á rennsli Grafarhvers.

Dómurinn fellst þannig ekki á þá niðurstöðu um rennslisminnkun Grafarhvers, sem fram kemur í matsgerð Jóhannesar Zoëga og Sveins Einarssonar, enda hafa síðar verið lögð fram viðbótar-gögn varandi þetta atriði.

Eins og áður er getið, reyndist greiður samgangur milli holu 4 á Flúðum og eldri holanna 1 og 2 þar, enda er stutt á milli þessara hola. Ef hola 4 á Flúðum hefur haft áhrif á rennsli Grafarhvers, eins og haldið er fram, hefðu boranirnar 1949 sennilega einnig átt að hafa veruleg áhrif, þar sem þær juku vatnsrennslið á Flúðum um a. m. k. 10 l/sek. Þetta er svipað rennsli og fékkst úr æð á 38 metra dýpi í holu 4. Ekki er vitað um, að nein slík áhrif hafi komið fram við boranirnar 1949.

Telja verður, að bæði Flúðasvæðið og Grafarhver séu hlutar

af stærra jarðhitakerfi, og svo er einnig um fleiri jarðhitastaði í nágrenninu. Meiri háttar vinnsla á einum stað getur þannig hæglega haft áhrif á rennsli heits vatns á öðrum stað í sama jarðhitakerfi. Boranirnar á Flúðum eru mesta röskun, sem gerð hefur verið af manna völdum á þessu jarðhitakerfi, og hafa þær aukið rennsli þar um a. m. k. 20 l/sek. Það er því ekki óeðlilegt, að áhrifa þessarar röskunar gæti í nálægum hlutum jarðhitakerfisins. Hins vegar verður, eins og áður er greint, að teljast ósannað mál, að tiltölulega skyndileg áhrif hafi komið fram á Grafarhver af völdum holu 4 á Flúðum. Líklegra er, að Grafarhver hafi verið að minnka smátt og smátt, e. t. v. síðan 1949 af völdum þeirra borana, sem þá voru gerðar á Flúðum. Borun holu 4 getur hafa orsakað einhverja rennslisminnkun úr Grafarhver, en sú minnkun hefði átt að hverfa aftur, þegar æðinni á 38 metra dýpi var lokað.

Enda þótt dómurinn hefði komið að þeirri niðurstöðu, að borunaraðgerðir stefnda að Flúðum hefðu valdið minnkandi vatnsrennsli úr Grafarhver, er eigi að heldur ljóst, að stefndi yrði bótaskyldur gagnvart stefnendum fyrir þær sakir. Stefndi eða þeir, sem unnu verkið á hans vegum, höfðu ekki ástæðu til að telja hættu á því, að aðgerðir þessar mundu valda vatnspurrð til tjóns á öðrum stöðum. Áður hafði verið borað eftir heitu vatni á sömu slóðum með árangri, án þess að kvartanir í þá átt kæmu fram, svo að vitað væri. Ef borunin ylli vatnspurrð á öðrum stöðum, átti að vera hægt að auka rennslið á ný með því að loka fyrir borholur. Strax og talið var, að borunin hefði valdið vatnspurrð í Gröf, voru slíkar ráðstafanir gerðar, enda þótt þær bæru að vísu ekki árangur.

Auk þess er að gæta, að vatnsæð þeirri, sem opnaðist á 38 metra dýpi í holu 4 á Flúðum, og ætlað var, að valdið hefði rennslispurrð í Grafarhver, var lokað aftur fyrir fullt og allt, og hefur hún ekki verið nýtt, heldur önnur vatnsæð á 200 metra dýpi í sömu holu, og er ekki vitað til, að hún hafi nein áhrif á vatnsrennsli á öðrum stöðum.

Stefndi verður þannig ekki talinn bótaskyldur eftir almennum skaðabótareglum, þar sem hann hefur ekki bakað stefnendum tjón af neins konar gáleysi og þá heldur ekki af ásetningi. Ekki þykja heldur fyrir hendi nein önnur lagaskilyrði til þess að leggja bótaábyrgð á stefnda. Úrslit málsins verða því þau, að sýkna beri stefnda af kröfum stefnenda.

Mál þetta er bæði gjafsóknar- og gjafvarnarmál, eins og áður er getið. Samkvæmt því ber að greiða málflutningslaun lögmannna

beggja málsaðilja úr ríkissjóði, og eru þau ákveðin kr. 90.000.00 til hvors þeirra. Enn fremur ber að greiða úr ríkissjóði annan málskostnað beggja aðilja, kostnað stefnenda, kr. 53.542.80, og kostnað stefnda, kr. 22.910.00, báðar fjárhæðirnar samkvæmt fram-
lögðum reikningum.

Dómsorð:

Stefndi, hreppsnefnd Hrunamannahrepps, á að vera sýkn af kröfum stefnenda, Emils Ásgeirssonar o. fl., í máli þessu.

Málskostnaður stefnenda, kr. 143.542.80, greiðist úr ríkissjóði. Af þeirri fjárhæð ber skipuðum talsmanni stefnenda, hæstaréttarlögmanni Vilhjálmi Árnasyni, að fá kr. 90.000.00 í máflutningslaun.

Málskostnaður stefnda, hreppsnefndar Hrunamannahrepps, kr. 112.910.00, greiðist úr ríkissjóði. Af þeirri fjárhæð ber skipuðum talsmanni stefnda, hæstaréttarlögmanni Hauki Jónsyni, að fá kr. 90.000.00 í máflutningslaun.

Dómi þessum ber að fullnægja innan 15 sólarhringa frá lög-
birtingu hans að viðlagðri aðför að lögum.

Föstudaginn 27. apríl 1973.

Nr. 25/1972: Aðalsteinn Gunnlaugsson

(Jón Hjaltason hrl.)

gegn

Aflatryggingasjóði sjávarútvegsins

(Hafsteinn Baldvinsson hrl.).

Dóminn skipuðu hinir reglulegu dómarrar Hæstaréttar.

Aflatryggingasjóður sjávarútvegsins. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar:

Áfrýjandi hefur skotið máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 16. febrúar 1972, að fengnu áfrýjunarleyfi 2. s. m. Gerir hann þær dómkröfur, að stefndi verði dæmdur til að greiða honum kr. 123.237.00 með 8% ársvöxtum af kr. 140.